

HUMANITÁRNÍ ČINNOST**KAPITOLA 5****HUMANITÁRNÍ ČINNOST**

Organizace spojených národů poprvé koordinovala humanitární operace ve zdevastované Evropě po druhé světové válce, během níž bylo vysídleno obrovské množství lidí. Od té doby OSN pomáhá ve všech případech, kdy následky přírodních nebo člověkem zaviněných neštěstí přesahují schopnost zasažených států účinně reagovat. V současné době je tak OSN hlavním poskytovatelem nouzové i dlouhodobé pomoci, je katalyzátorem činnosti vlád a humanitárních organizací a hájí zájmy postižených lidí.

Každý rok jsou lidé nuceni opustit své domovy v důsledku různých konfliktů a přírodních pohrom. Jen v roce 2002 měly přírodní katastrofy na svědomí vysídlení 5,8 milionu lidí a 14,8 milionu nových uprchlíků. V roce 2003 zapříčinily smrt zhruba padesáti tisíc lidí a způsobily škody přesahující 60 miliard dolarů. Podle UNDP mají 94 procent přírodních pohrom na svědomí cyklony, záplavy, zemětřesení a sucha. Nezanedbatelnou roli sehrály rovněž vlny horka a lesní požáry. Podle zprávy UNDP z února 2004¹ pochází naprostá většina obětí (98,2 procenta) z rozvojových zemí. To jasně dokazuje, jak chudoba, populační tlaky a poškozování životního prostředí prohlubují utrpení lidí a rozsah škod.

Tváří v tvář obnoveným konfliktům a rostoucímu počtu obětí i finančních škod rozvíjí OSN dva základní přístupy. Na jedné straně se snaží poskytnout obětem okamžitou pomoc, a to především prostřednictvím operačních orgánů, na straně druhé usiluje o zlepšení preventivních strategií, které by umožnily těmto krizím předcházet.

Co nejdříve po katastrofě se OSN a její agentury snaží do oblasti dopravit humanitární pomoc. Jen za rok 2002 vypsaly Úřad pro koordinaci humanitární pomoci 24 meziresortních sbírek, jejichž prostřednictvím se podařilo získat více než 4,2 miliardy dolarů, jež pomohly 35 milionům lidí v osmnácti zemích a oblastech světa. Úřad vysokého komisaře pro uprchlíky ročně poskytuje pomoc více než dvaceti milionům lidí. Světový potravinový program OSN každý rok zajistí výživu pro 110 milionů lidí.

Cílem prevence katastrof je minimalizace zranitelnosti jednotlivých společností a řešení příčin katastrof souvisejících s lidskou činností. Agentury OSN kladou velký důraz na zavedení systémů včasného varování, jakožto prostředku krátkodobé prevence. Organizace OSN pro výživu a zemědělství monitoruje hrozící hladomory, Světová meteorologická organizace vypracovává předpovědi výskytu tropických cyklonů a monitoruje nebezpečí sucha, Rozvojový program OSN pomáhá ohroženým zemím vypracovat krizové plány a další opatření zvyšující míru jejich připravenosti.

Prevence konfliktů zahrnuje strategie jako preventivní diplomacie, preventivní odzbrojení a prosazování lidských práv. Dlouhodobé preventivní strategie řeší hlubší příčiny konfliktů. Zaměřují se na posílení bezpečnosti, hospodářského růstu, dobrého vládnutí a respektování lidských práv. Tyto metody jsou i nadále

¹ Snižování rizik katastrof: Výzva pro rozvoj, Komise UNDP pro prevenci a zažehnání následků krizí, 2004

nejefektivnější ochranou před různými katastrofami, jak přírodními, tak zaviněnými lidmi.

KOORDINACE HUMANITÁRNÍ POMOCI

V uplynulém desetiletí došlo k výraznému nárůstu počtu i intenzity občanských válek. Tyto konflikty vedly k rozsáhlým humanitárním krizím, vyžádaly si nesčetné oběti na životech, vedly k masovému vysídlování a vážnému narušení společností v již tak složitým politickým prostředí. OSN musí být schopná na tyto jevy rychle a efektivně reagovat.

V roce 1991 založilo Valné shromáždění **Stálý meziresortní výbor** pověřený koordinací mezinárodní reakce na humanitární krize. Ústředním prvkem tohoto úsilí je **Koordinátor humanitární pomoci OSN**, který plní úlohu hlavního strategického poradce, koordinátora a obhájce v oblasti humanitární činnosti. Zároveň stojí v čele **Úřadu pro koordinaci humanitární činnosti (OCHA)**, který koordinuje poskytování pomoci OSN v případech, kdy rozsah poskytované pomoci přesahuje možnosti a mandát jedné agentury.

Reakce na mimořádné situace

Odpověď na mimořádnou situaci či katastrofu vyžaduje rychlé nasazení všech zdrojů: lidských, finančních i logistických. OCHA vytvořila mechanismy, které to umožňují.

Čtyřicetihodinový pohotovostní systém je zárukou nepřetržité připravenosti: monitoruje situaci tak, aby rozpoznal přírodní katastrofy, ekologické krize a průmyslové nehody a aby pomáhal koordinovat záchranné činnosti. Rychlá reakce je možná také díky existenci týmů OSN pro posouzení rozsahu katastrof. Týmy jsou složeny z odborníků na krizový management a z expertů OCHA. Týmy mohou být k dispozici během několika hodin, aby místním úřadům pomohly zvážit situaci a zajistit potřebnou pomoc.

V případě katastrofy OCHA koordinuje mobilizaci a nasazení vojenských i civilních záchranných prostředků z různých zemí a od různých organizací. OCHA vede centrální registr, který obsahuje soupis kapacit využitelných pro mezinárodní pomoc. V italském přístavu Brindisi jsou k dispozici zásoby určené pro pomoc v krizových oblastech.

V mnoha rozvojových zemích byly ustaveny týmy pro zvládnání krizí, které jsou složeny z vedoucích představitelů agentur OSN v dané zemi. Vedením týmů jsou zpravidla pověřeni rezidentní koordinátoři z UNDP.

OSN se ve spolupráci s mezinárodními a nevládními organizacemi podařilo zvýšit připravenost na krizové situace ve více než 70 zemích.

Mnozí aktéři – vlády, nevládní organizace, agentury OSN – se snaží reagovat na krize společně. Aby pomoc byla rychlá a efektivní, spolupracují aktéři s OCHA na vytvoření uceleného rámce pomoci.

V případě krize koordinuje OCHA mezinárodní spolupráci. Konzultuje ji s týmy OSN v daných zemích a provádí meziresortní jednání v ústředí OSN, aby bylo dosaženo shody ohledně hlavních akčních priorit.

OCHA dále koordinuje mise agentur OSN zaměřené na posouzení rozsahu potřebné pomoci, pomáhá mobilizovat nezbytné zdroje prostřednictvím vypisování meziresortních sbírek, organizuje setkání dárců, monitoruje stav příspěvků přicházejících v reakci na výzvy a vydává zprávy o vývoji situace pro dárcce a další aktéry. Od roku 1992 se díky meziresortním výzvám podařilo shromáždit přes 14 miliard dolarů pro použití v krizových situacích.

OCHA také spolupracuje se svými partnery v rámci humanitárního společenství při vytváření konsenzu a strategií a definování konkrétních problémů, které vyplývají ze zkušeností získaných při poskytování pomoci. OCHA se snaží zabezpečit, aby byly řešeny všechny zásadní problémy, včetně těch, které svou povahou spadají mimo přímý mandát humanitárních organizací, jako je například utrpení osob vysídlených v rámci jednoho státu.

Zviditelňováním humanitárních problémů dává OCHA zaznít hlasům osob, které by se jinak staly jen tichými oběťmi krizí, a zajišťuje, že názory a zájmy humanitárního společenství se odrazí v celkovém úsilí o obnovu a nastolení míru. OCHA prosazuje důsledné respektování humanitárních norem a zásad a upozorňuje na konkrétní specifické problémy, jako je například přístup k postiženým obyvatelům, humanitární dopad sankcí, problematika nášlapných min nebo nekontrolované šíření lehkých zbraní.

Ústřední revoluční fond OCHA zajišťuje přísun financí potřebných pro okamžitou reakci na krizi. Je využíván humanitárními organizacemi, které mají problémy s přísunem hotovosti před obdržetím příspěvku od dárců. Organizace, která si od fondu vypůjčí určitou částku, ji musí splatit v průběhu jednoho roku. Od roku 1992 byl fond využit přibližně stošedesátkrát a půjčil prostředky v souhrnné hodnotě přesahující 228 milionů dolarů.

OCHA rovněž spravuje Relief Web, přední humanitární internetovou stránku, která poskytuje aktuální informace o humanitárních krizích po celém světě (viz www.reliefweb.int).

POSKYTOVÁNÍ POMOCI A OCHRANY

Hlavní úlohu při poskytování humanitární pomoci plní čtyři orgány OSN: UNICEF, UNDP, WFP a UNHCR.

Drtivou většinu uprchlíků a vysídlených osob představují ženy a děti. V případech naléhavých katastrof působí **Dětský fond OSN (UNICEF)** v těsné součinnosti s dalšími orgány OSN a pomáhá obnovovat základní služby, jako jsou dodávky vody a dostupnost hygienických zařízení, zakládat školy a poskytovat utečencům očkování, léky a další potřeby.

UNICEF rovněž soustavně naléhá na vlády a bojující strany, aby zajistily efektivnější ochranu dětí. Jeho programy v konfliktních oblastech zahrnují například dojednávání příměří za účelem očkování dětí. UNICEF zavedl například koncepci *děti jako mírové zóny*, vytvořil *dny klidu* a *koridory míru* ve válkou postižených regionech. Speciální programy poskytují pomoc traumatizovaným dětem a pomáhají

bezprizorním dětem znovu najít své rodiče a příbuzné. V roce 2002 poskytoval UNICEF pomoc v 51 zemích.

Koordinace humanitární pomoci

Spolupráci všech hlavních humanitárních organizací v rámci systému OSN i mimo něj zajišťuje Stálý meziresortní výbor. Výboru předsedá koordinátor humanitární pomoci OSN a jeho posláním je dohlížet na to, jakým způsobem mezinárodní společenství reaguje na vzniklé krize. Jeho členy jsou:

- Vysoký komisař OSN pro uprchlíky – poskytuje humanitární pomoc uprchlíkům a vysídlelcům (rozpočet na programy v roce 2003: 1,15 miliardy dolarů).
- Světový potravinový program – poskytuje potravinovou pomoc obětem krizových situací a katastrof (výdaje na humanitární pomoc v roce 2002: 4,3 miliardy dolarů).
- Dětský fond OSN – zaměřuje se na pomoc dětem a ženám (náklady na humanitární pomoc v roce 2002: 243 miliony dolarů).
- Organizace OSN pro výživu a zemědělství – pomáhá obnovit zemědělskou výrobu (rozpočet na humanitární pomoc pro období 2004-2005: 749 milionů dolarů).
- Světová zdravotnická organizace – poskytuje pomoc v oblasti zdraví (rozpočet na humanitární pomoc pro období 2004-2005: 71,4 miliony dolarů).
- Rozvojový program OSN – poskytuje finanční prostředky a koordinuje humanitární pomoc v postižených zemích.
- Populační fond OSN – podporuje projekty na ochranu reprodukčního zdraví v krizových oblastech.
- Světová banka – podporuje projekty humanitární pomoci při obnově a rekonstrukci.
- Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva – prosazuje dodržování lidských práv prostřednictvím právního poradenství a přítomnosti svých zástupců přímo v terénu.
- Hlavní mezivládní humanitární organizace – Mezinárodní organizace pro migraci, Mezinárodní výbor Červeného kříže, Mezinárodní federace společností Červeného kříže a Červeného půlměsíce.
- Zástupce generálního tajemníka pro osoby vysídlené v rámci jedné země.
- Tři mezinárodní konsorcia nevládních organizací: InterAction, Mezinárodní rada dobrovolnických organizací a Řídící výbor reakce na humanitární krize.

V závislosti na konkrétní situaci mohou být přizvány i další organizace.

Ochrana dětí ve válce

Přes 300 000 osob mladších osmnácti let ve více než třiceti zemích světa je bezohledně využíváno v roli vojáků. Patří k nim dívky i chlapci, přičemž některým je teprve sedm či osm let. V minulém desetiletí zemřely ve válkách a občanských konfliktech dva miliony dětí, dalších šest milionů bylo zmrzačeno. Mnoho z nich v důsledku války osiřelo nebo bylo odděleno od svých rodičů a boj o přežití v nich zanechal hluboká traumata.

Rada bezpečnosti vyzvala k zesílení úsilí o ukončení zneužívání dětí jako vojáků. Součástí mandátu mírových operací je nyní i zajištění ochrany dětí. V současnosti se odborníci na ochranu dětí účastní některých mírových misí, jako např. v Sierra Leone, Demokratické republice Kongo a v Pobřeží slonoviny.

Zvláštní představitel generálního tajemníka pro otázky dětí Olara Otunnu od roku 1997 usiluje o zvýšení mezinárodní informovanosti o dopadu válek na děti a snaží se získat podporu vlád a občanské společnosti na posílení ochrany dětí. Je předním zastáncem posílení monitorovacích a zpravodajských mechanismů týkajících se porušování práv dětí v ozbrojených konfliktech, začlenění otázky ochrany dětí do mírových plánů a zohlednění potřeb dětí v programech poválečné obnovy.

Olara Otunnu navštívil řadu válečných zón, kde požadoval a následně i obdržel důležité záruky vlád a povstalců, že se budou zabývat ochranou a blahem dětí během konfliktů i po jejich skončení. Také UNICEF již dlouho spolupracuje s oběma stranami konfliktu při demobilizaci dětských vojáků, při jejich opětovného začleňování do společnosti a rodin.

Rozvojový program OSN (UNDP) odpovídá za koordinaci činnosti v oblasti prevence, připravenosti a zmírňování následků přírodních katastrof. V případě krizových situací koordinují zástupci UNDP humanitární pomoc. Vlády se na UNDP obracují často se žádostí o pomoc při tvorbě rehabilitačních programů a rozdělování pomoci. UNDP také spolupracuje s dalšími humanitárními organizacemi při přípravě podmínek pro dlouhodobý rozvoj dotčené oblasti. UNDP podporuje programy demobilizace bývalých bojujících stran, komplexní programy odstraňování min, návrat uprchlíků a osob vysídlených v rámci jednoho státu a obnovu institucí a právního řádu.

Každý projekt je prováděn po konzultaci s místními a národními činiteli, tak aby získané zdroje byly maximálně využity. UNDP nabízí rychlou pomoc celým společenstvím a zároveň pomáhá položit sociální a ekonomické základy pro trvalý mír, rozvoj a odstranění chudoby. Tento přístup kladoucí důraz na zájmy jednotlivých komunit pomohl zajistit potřebnou pomoc stovkám tisíců obětí válek a občanských nepokojů. Mnoho společenství poznamenaných válkou zlepšilo svou životní úroveň díky školícím programům, projektům na poskytování drobných úvěrů a obnově infrastruktury.

Děti ve válce – právní normy a standardy

V průběhu let byl vytvořen systém norem a standardů na ochranu dětí v průběhu konfliktů. Zahrnuje:

- Římský statut Mezinárodního trestního soudu – klasifikuje verbování, odvedení či využití dětí mladších patnácti let k bojovým akcím jako válečný zločin.
- Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte – stanovuje věkový limit pro brannou povinnost a přímou účast v bojových akcích na 18 let a vyžaduje po státech stanovení minimálního věku pro dobrovolné odvedení na nejméně 16 let.
- Čtyři rezoluce Rady bezpečnosti – 1261 (1999), 1314 (2000), 1379 (2001) a 1460 (2003) – o ochraně práv dětí v průběhu konfliktu.
- Úmluva ILO 182 – označuje dětské vojáky za oběti jedné z nejhorších forem dětské práce a stanoví 18 let jako nejnižší přípustný věk pro povinný i dobrovolný odvod.
- Ženevské konvence a jejich dodatkové protokoly – stanoví, že děti musí být předmětem zvláštního respektu, musí být chráněny před jakoukoliv formou napadení během konfliktu a má jim být poskytnuta „potřebná péče a pomoc“.

K dalším mezinárodním nástrojům zajišťujícím ochranu dětí patří otawská Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a přesunu protipěchotních min a o jejich zničení a také Africká charta práv a dobrého prospívání dítěte – první regionální pakt uvádějící věk 18 let jako minimum pro všechny podoby verbování a účasti ve válkách.

Světový potravinový program (WFP) poskytuje rychlou a účinnou pomoc milionům obětí různých katastrof, včetně uprchlíků a osob vysídlených v rámci jedné země. Pomoc při takových krizích pohltí většinu zdrojů WFP. Před deseti lety byly dvě ze tří tun potravinové pomoci poskytované WFP použity k zajištění soběstačnosti příjemců. Dnes je poměr obrácený, neboť téměř 80 procent zdrojů WFP míří k obětem humanitárních krizí.

V roce 2002 poskytl WFP prostřednictvím krátkodobých i dlouhodobých humanitárních akcí pomoc 58 milionům osob včetně vysídlených v rámci jednoho státu, uprchlíků, dětí osiřelých vinou AIDS a obětí přírodních katastrof, jako jsou povodně či sucha. WFP odpovídá i za mobilizaci potravin a fondů na přepravu nákladů rozsáhlých potravinových operací organizovaných UNHCR.

WFP se ve stále větší míře podílí na projektech potravinové pomoci pro demobilizované vojáky. V období po skončení války nebo katastrofy WFP rovněž organizuje projekty zaměřené na obnovu a rekonstrukci zničené infrastruktury.

Většina lidí postižených katastrofami žije ve venkovských oblastech. **Organizace OSN pro výživu a zemědělství (FAO)** spolupracuje s WFP na systému včasného varování před hrozícími potravinovými krizemi a na hodnocení problémů se zásobováním potravinami po celém světě.

Ochrana zaměstnanců OSN a humanitárních pracovníků

V posledních letech dramaticky vzrostl počet útoků na humanitární pracovníky. Při útocích jich bylo mnoho zabito, drženo jako rukojmí nebo vězněno. Násilné útoky proti zaměstnancům OSN zahrnovaly i ozbrojenou loupež, přepadení a znásilnění.

Od roku 1992 přišlo při výkonu služby v rámci operací OSN o život 196 civilních zaměstnanců následkem aktů nepřátelství, dalších 18 zemřelo při leteckých haváriích. Přibližně 240 lidí působících v operacích OSN po celém světě bylo uneseno či drženo jako rukojmí. Zaregistrováno bylo také 34 případů zatčených, zadržených či zmizelých osob, z nichž některé jsou staré již 20 let. OSN nebyla schopna plně uplatnit své právo na ochranu.

Jen za první polovinu roku 2003 bylo zaznamenáno pět násilných úmrtí, přes 258 útoků na personál OSN a nevládních organizací a asi 270 násilných útoků proti jejich skladům a konvojům. Odehrálo se nejméně 83 vniknutí do skladů OSN, více než 550 krádeží v oficiálních objektech OSN a sídlech zaměstnanců a 168 případů obtěžování. Pracovníci OSN jsou kvůli nebezpečnému pracovnímu prostředí též častými terči pouličního zločinu.

„Bezpečnost pracovníků OSN je často ohrožována,“ uvedl generální tajemník v srpnu roku 2003. „Z důvodů zvýšené viditelnosti představitelů mezinárodního společenství jsou tyto zaměstnanci OSN vystaveni značnému riziku ohrožení ze strany mnoha rozličných skupin i jednotlivců.“

Uvedené tvrzení se šokujícím způsobem potvrdilo 19. srpna 2003, kdy došlo k ničivému bombovému útoku na sídlo OSN v Bagdádu. Výsledkem bylo 22 mrtvých a přes 150 zraněných. Mezi zabitými byl i Sergio Vieira de Mello, vysoký komisař OSN pro lidská práva, který byl pověřen vedením mise OSN v Iráku.

Úmluvou o bezpečnosti pracovníků OSN a přidružených organizací z roku 1994 se vlády zemí, v nichž pracovníci OSN působí, zavazují ochránit je a podniknout preventivní opatření proti jejich zabíjení a únosům. Ze 196 výše uvedených případů násilných úmrtí však bylo zajištěno pouze 24 pachatelů. A jen několik málo zemí přistoupilo k důkladnému vyšetřování útoků či výhrůžek proti mezinárodním i místním zaměstnancům OSN a přidružených organizací, či k odsouzení jejich organizátorů.

Je nutné podotknout, že výše uvedená čísla se vztahují pouze na civilní zaměstnance a není v nich zahrnuto 1934 členů mírových jednotek zabitých od roku 1948 – včetně 68 za prvních šest měsíců roku 2004.

Globální systém FAO pro poskytování informací a včasné varování poskytuje pravidelné a aktuální informace o globální potravinové situaci. Provádí také hodnocení v zemích, kde hrozí problémy s dostupností potravin v důsledku lidmi zaviněných katastrof.

WFP a FAO spolupracují na posudku, na jehož základě je postižené oblasti poskytnuta pomoc. FAO poskytuje zemědělské prostředky pro obnovu potravinové

produkce v postiženém regionu a nabízí nouzovou technickou pomoc. Speciální projekt humanitární pomoci poskytuje nezanedbatelnou podporu jednotlivým farmářům postiženým následky katastrof.

Světová zdravotnická organizace (WHO) se ve svých programech soustředí na posuzování zdravotních potřeb obyvatel postižených katastrofami a krizemi, poskytování zdravotních informací a pomoc při koordinaci a plánování. WHO provozuje krizové programy, jako je epidemiologické a nutriční pozorování, zvládání epidemií (včetně HIV/AIDS), očkování, management základních léků, reprodukční zdraví a duševní zdraví. V zemích postižených katastrofami vynakládá WHO mimořádné úsilí na odstranění dětské obrny a kontrolu tuberkulózy a malárie.

MEZINÁRODNÍ OCHRANA A PODPORA UPRCHLÍKŮ

Ke konci roku 2003 poskytl **Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR)** mezinárodní ochranu a pomoc přibližně 17,1 milionu lidí, kteří byli nuceni uprchnout před válkou nebo pronásledováním. O rok dříve pomohl 20,6 milionu lidí, z nichž 10,4 milionu tvořili uprchlíci, 5,8 milionu osoby vysídlené v rámci jednoho státu, 2,4 milionu navrátilci a jeden milion žadatelé o azyl. Z důvodu měnící se podoby války v posledních desetiletích, kdy vnitřní konflikty nahrazují války mezi státy, významně vzrostl počet lidí vysídlených v rámci jedné země. Tito lidé dnes tvoří druhou největší skupinu spadající do působnosti UNHCR.

UNHCR působil jako přední humanitární organizace poskytující pomoc uprchlíkům v řadě krizí – na Balkáně, kde vznikly největší uprchlické vlny v Evropě od dob druhé světové války, během války v Perském zálivu, v oblasti Velkých jezer v Africe, během masivních exodů v Kosovu, ve Východním Timoru a nejnověji v západní Africe a v rámci repatričních operací v Afghánistánu.

Uprchlíci jsou definováni jako lidé, kteří utekli ze své země z oprávněného strachu z perzekuce kvůli rase, náboženství, politickému přesvědčení či příslušnosti k určité sociální skupině a kteří se nemohou nebo nechťejí vrátit.

Právní status uprchlíků je definován dvěma mezinárodními smlouvami, a sice Úmluvou o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a jejím protokolem z roku 1967, které definují práva a povinnosti uprchlíků. Ke konci roku 2003 ratifikovalo jednu či obě smlouvy 145 států.

Nejdůležitější funkcí UNHCR je mezinárodní ochrana, tj. záruka respektování základních lidských práv uprchlíků. Dále možnost žádat o azyl a vyloučit nedobrovolný návrat do země, kde jim hrozí perzekuce. Mezi další druhy pomoci poskytované UNHCR patří:

- pomoc v průběhu závažných krizí, kdy dochází k pohybům velkého množství uprchlíků;
- pravidelné programy v oblasti vzdělání, zdravotnické péče a poskytnutí přístřeší;
- podpora soběstačnosti uprchlíků a jejich integrace do společnosti v hostitelské zemi;
- dobrovolná repatriace;
- přesídlování uprchlíků do třetí země, pokud se nemohou vrátit do země původu a zároveň čelí problémům v zemi, kde žádají o azyl.

Mandát UNHCR sice spočívá v ochraně a pomoci uprchlíkům, přesto se na tento úřad stále častěji obracují lidé, kteří se nacházejí v podobném postavení jako uprchlíci. Patří mezi ně například lidé vysídlení ve vlastní zemi, bývalí uprchlíci, kteří žádají pomoc a dohled UNHCR při návratu do původních domovů, lidé bez státní příslušnosti a lidé, kterým je udělena dočasná ochrana mimo jejich vlastní zemi, ale neobdrží plný azylový status. Klasičtí uprchlíci dnes tvoří jen něco přes polovinu z celkového počtu lidí, jimž UNHCR pomáhá.

Uprchlíci ve vlastní zemi

Osoby vysídlené ve vlastní zemi jsou lidé, kteří byli nuceni utéci ze svých domovů, aby unikli před válkou, násilím, porušováním lidských práv či před přírodními nebo lidmi zaviněnými katastrofami a kteří přitom nepřekročili mezinárodní hranice. Hlavní příčinou vysídlení lidí po celém světě jsou občanské války. Odhaduje se, že dnes žije ve světě 20 až 25 milionů osob vysídlených ve vlastní zemi, tedy více než klasických uprchlíků.

Uprchlíci obvykle naleznou bezpečí, stravu a přístřeší v druhé zemi. Jsou chráněni souborem přesně stanovených mezinárodních zákonů a úmluv, ochranu jim poskytuje také UNHCR a další organizace. Osud lidí vysídlených ve vlastní zemi je často mnohem nejistější než osud klasických uprchlíků. V probíhajících konfliktech mohou být vydáni na milost bojujícím stranám, což znesnadňuje nebo znemožňuje pomoc těmto lidem.

Primární odpovědnost za tyto utečence nese vláda příslušného státu. Jsou však případy, kdy vláda nemůže či nechce svým povinnostem dostát. Vláda, která má naprostou kontrolu nad jejich osudem, je může vnímat jako nepřítele. Žádné mezinárodní úmluvy se vysídlených ve vlastní zemi přímo netýkají a až donedávna dárci váhali s poskytováním pomoci kvůli obavě ze zasahování do vnitřních záležitostí států.

Potřeby vysídlených ve vlastní zemi jsou přitom velice podobné potřebám uprchlíků. Obě skupiny vyžadují zajištění bezprostřední ochrany a pomoci a dlouhodobé řešení své situace, jako je například návrat či přesídlení.

Při pomoci uprchlíkům ve vlastní zemi je efektivní koordinace zvláště důležitá, neboť neexistuje žádná mezinárodní organizace, která by se specializovala výhradně na tuto oblast humanitární činnosti. Její provádění proto společně zajišťují Mezinárodní výbor Červeného kříže, UNHCR, OCHA, zástupce generálního tajemníka pro vysídlené a Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva.

Zástupce generálního tajemníka Francis M. Deng vydal směrnice pro pomoc utečencům ve vlastní zemi. Ty charakterizují tento druh vysídlení, zmiňují mezinárodně zakotvená práva, která se na ně vztahují, a stanovují odpovědnost, kterou za ně vlády nesou. Tyto směrnice jsou přijímány stále větším počtem států.

pokračování na straně 218

pokračování ze strany 217

UNHCR byl osloven s žádostí o pomoc zhruba 5,8 milionu vysídleným z různých regionů. Mnohokrát – například v bývalé Jugoslávii, ve Východním Timoru, v Kolumbii, Čečensku a nejnověji v Afghánistánu – se UNHCR rozhodl poskytovat pomoc všem lidem vyhnaným z domova spíše na základě humanitárních potřeb, než z důvodu jejich statutu uprchlíka.

Navzdory tomuto úsilí zůstává mnoho vysídlených bez jakékoli humanitární pomoci či ochrany, což je důkazem selektivní, nevyvážené a v mnoha případech nedostatečné reakce státních orgánů i mezinárodního společenství. Proto neustále pokračují snahy o nalezení efektivnějších způsobů, které by těmto lidem pomohly.

Žadatelé o azyl jsou osoby, které opustily svou zemi původu, podaly žádost o uznání statutu uprchlíka v jiné zemi a jejich žádost se teprve vyřizuje. UNHCR v současné době pomáhá jednomu milionu lidí spadajících do této kategorie. Největší skupina žadatelů o azyl žije ve vyspělých průmyslových zemích.

Většina uprchlíků se chce vrátit domů, jakmile to okolnosti dovolí. Ke konci roku 2002 pomáhal UNHCR 2,4 milionu navrátilců. V průběhu roku pomohl k návratu do vlasti kolem 3,6 milionu uprchlíků a jiným skupinám. Ty zahrnují téměř dva miliony Afghánců ze sousedního Pákistánu a Íránu a dalších 750 000 civilistů, kteří byli vysídleni uvnitř Afghánistánu.

Lidé na útěku

Počet osob spadajících pod ochranu UNHCR*

Celkem:	17,1 milionu
Podle regionů:	
Afrika	4,3 milionu
Asie	7,3 milionu
Evropa	4,3 milionu
Latinská Amerika a Karibská oblast	1,3 milionu
Severní Amerika	962 tisíc
Oceánie	74 tisíc

Do tohoto počtu nejsou zahrnuty zhruba 4 miliony Palestinců pod ochranou UNRWA. Mnoho dalších Palestinců mimo oblast činnosti UNRWA, jako například v Iráku či v Libyi, však spadá do pravomoci UNHCR. Ke konci roku 2002 činil jejich počet 428 700.

* Zahrnuje uprchlíky, žadatele o azyl, osoby vysídlené ve vlastní zemi a další příbuzné kategorie osob k datu 1. ledna 2004. Zdroj: UNHCR

K významným repatriacím došlo také v Angole (90 000), Sierra Leone (76 000), Burundi (54 000) a Bosně a Hercegovině (42 000).

Náhlý návrat velkého počtu lidí však může narušit křehkou ekonomickou a sociální infrastrukturu dané země. Proto UNHCR spolupracuje na integraci uprchlíků i s dalšími organizacemi. K tomu je zapotřebí zajistit ve zničených oblastech nouzovou pomoc, rozvojové programy a projekty k vytváření pracovních příležitostí.

Při hledání řešení uprchlického problému je nutné brát v úvahu vzájemné souvislosti mezi mírem, stabilitou, bezpečností, respektováním lidských práv a trvale udržitelným rozvojem.

PALESTINŠTÍ UPRCHLÍCI

Organizace OSN pro pomoc palestinským uprchlíkům na Blízkém východě (UNRWA) zajišťuje od roku 1950 vzdělání, zdravotní péči, humanitární pomoc a sociální zabezpečení pro palestinské uprchlíky. UNRWA zahájil svou činnost zajištěním humanitární pomoci pro 750 000 palestinských uprchlíků, kteří v důsledku arabsko-izraelského konfliktu v roce 1948 přišli o své domovy a živobytí. Ke konci roku 2003 UNRWA zajišťoval základní služby více než čtyřem milionům registrovaných palestinských uprchlíků v Jordánsku, Libanonu, Sýrii, na západním břehu Jordánu a v pásmu Gazy.

Význam humanitárních aktivit UNRWA se značně zvyšuje v důsledku narůstajících a dlouhotrvajících konfliktů v oblasti Blízkého východu – libanonská občanská válka, palestinské povstání (*intifáda*) v roce 1987 a druhé povstání v září roku 2000 (*intifáda Al-Aksá*).

UNRWA působí nejvýznamněji v oblasti vzdělávání, na které připadá polovina jejího rozpočtu a dvě třetiny zaměstnanců. Vzdělávání probíhá v 656 základních a přípravných školách UNRWA, které ve školním roce 2002/2003 navštěvovalo přes 490 900 žáků. Dalších osm center pro odbornou přípravu na zaměstnání navštěvovalo přes 5100 studentů.

V rámci systému 122 zdravotních středisek zřízených UNRWA byla v roce 2002 poskytnuta lékařská péče 9,4 milionům pacientů. V 59 uprchlických táborech bylo lékařsky ošetřeno na 1,3 milionu uprchlíků.

Kolem 229 000 lidí obdrželo v roce 2002 od UNRWA zvláštní podporu s cílem zajistit základní potravinovou pomoc a přístřeší. Prostřednictvím programů na zmírňování chudoby UNRWA podporovala u uprchlíků postupné nabývání soběstačnosti. Další program poskytl malým podnikům na Západním břehu Jordánu a v pásmu Gazy přes 54 900 půjček v celkové hodnotě 66,2 milionu dolarů.

UNRWA úzce spolupracuje s palestinskou samosprávou. Po uzavření dohody mezi Izraelem a Organizací pro osvobození Palestiny v roce 1993 a po ustavení palestinské samosprávy na Západním břehu Jordánu a v pásmu Gazy zahájil úřad Program upevňování míru. Posláním programu je zajistit, aby se výsledky mírového procesu projevíly i na místní úrovni. Program přispěl ke z kvalitnění infrastruktury, vytvoření pracovních příležitostí a zlepšení životních podmínek v uprchlických táborech spadajících pod ochranu UNRWA. Do konce roku 2002 UNRWA obdržel na tyto projekty v příspěvcích a vkladech více než 297,8 milionu dolarů.

FAKTA A ČÍSLA OSN

Mezinárodní společenství chápe UNRWA jako významný stabilizační prvek v oblasti Blízkého východu. Pro palestinské uprchlíky jsou programy UNRWA symbolem úsilí mezinárodního společenství vyřešit jejich otázku.